

citů upřednostňující intelektuální odstup. Dovětek ze současnosti pak ztrácí svou niternou údernost.

Havelkova adaptace tak nakonec nenašla nejpříhodnější klíč k plnohodnotnému překladu románu do filmové obraznosti umocňující adekvátně zvolené motivy, nicméně nesklouzává k neživotné a nepodnětné ilustraci. Největší zásluhu je třeba připsat plnokrevnému působení trojice stěžejních postav, respektive rozhodnutí tvůrců svěřit jejich party filmem dosud přehlížených divadelních herců v čele s typově ideálním a charismatickým Karlem Dobrým, temperamentní Simonou Zmrzlou naplňující Katynku podmanivou zemitostí a Janem Kolaříkem zlidšťujícím karikaturu pokryteckého faráře.

Jakub Jiříšřtě

Dvě aktuální konference o dějinách církevních řádů v době předmoderní¹

Ve druhé polovině září roku 2018 se termínově sešly dvě vícedenní mezinárodní konference věnované řeholním společenstvím v době předmoderní. Jejich srovnání ukazuje životnost a růst zájmu o řeholní komunity, který je přítomen v české historiografii od počátku devadesátých let, ale zároveň i jeho desiderata a určité disbalance. Obě konference byly simultánně tlumočeny, tj. odpadaly případné jazykové bariéry při živých a zároveň přátelských diskusích. Půvab oběma jednáním dodávaly kulisy obou historických měst, kdy často účastníci hovořili o památkách a osobnostech, na něž naráželi na každém kroku, jakmile opustili jednací prostory.

Konferenci *Františkáni v zemích Koruny české a Sasku mezi reformou, reformací a protireformací (15.–17. století)* / *Die Franziskaner in den Ländern der Böhmisches Krone und Sachsen zwischen der Reform, Reformation und Gegenreformation (15.–17. Jahrhundert)* pořádá 19.–22. září 2018 Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i. (zejména Petr Hrachovec) ve spolupráci s ústavem pro saské dějiny a národopis (Institut für sächsische Geschichte und Volkskunde e. V., především Enno Bünz). Díky podpoře Kulturního zařízení města Kadaně a evropských regionálních fondů bylo možné setkání uskutečnit v tomto malebném severozápadočeském městě, které se pro „františkánskou konferenci“ přímo nabízelo díky existenci observantského konventu, podporovaného rodem Lobkoviců, i jeho poměrně autentickému uchování až do dnešních dnů. Zvlášť němečtí účastníci ocenili důkladné exkurze po (nejen) františkánských památkách města, které se dostaly také na pořad jednání. První blok jednání byl zaměřen na kadaňský observantský klášter v dějinném a umělecko-historickém kontextu. Petr Rak (Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani) se věnoval koexistenci katolické a evangelické komunity v Kadani od dvacátých let 16. století do bitvy na Bílé hoře, kdy připomněl specifické využívání navenek utrakvistické identity pro zdejší většinově luteránské obyvatelstvo. Lukáš Gavenda (Městské muzeum v Kadani) představil

¹ Tato práce vznikla díky podpoře projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

velmi detailně kadaňský observantský konvent v kontextu dějin města a zakladatelského rodu. Petr Hlaváček (Collegium Europaeum FF UK a FLÚ AV ČR) se zabýval františkány v Levantě a Svaté zemi podle cestopisu Jana Hasištejského z Lobkovic. Jan Royt (FF UK, FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem) se věnoval nástěnné a deskové malbě pozdního středověku a raného novověku v prostorách kadaňských observantů, a to v širších souvislostech uměleckého transferu.

Další blok logicky vystavěného programu naplnily pozdně středověké řádové reformy. Robert Šimůnek (Historický ústav AV ČR, v. v. i.) vedle sebe postavil františkánské konventy šlechtických rezidenčních měst pozdně středověkých Čech, zejména Bechyně; zaměřil se mj. na pohřbívání ve františkánských konventech a na preference jednotlivých šlechtických rodů vůči františkánům. Marta Hradilová (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.) vylíčila proměny knihoven františkánských konventů v Jindřichově Hradci, Bechyni a Českém Krumlově právě v důsledku řádových reforem. Hovořila především o Petru z Rožmberka, který stál u zrodu česko-krumlovské konventní knihovny, zastavila se u některých tamních cenných rukopisů a načrtla vztahy mezi jednotlivými konventními knihovnami, jež odrážejí ovšem i myšlenkovou výměnu mezi domy provincie. Konečně Jana Svobodová (Knihovna Akademie věd ČR) sledovala na základě pozoruhodných františkánských kronik z přelomu 15. a 16. století (především Eberharda Ablaufa a Michaela z Korutan) pronikání observantů na území českých zemí a jejich potýkání s konventuály, jež probíhalo na rovině řeholních domů i jednotlivých osobností. Zdá se ovšem zároveň, že byla možná i určitá personální prostupnost mezi oběma větvemi řádu. Kronikáři dále zmiňují zejména provinční kapituly františkánů, ale zřejmě záměrně zatajují konfliktní témata. Slavnostní přednášku proslavil E. Bünz na téma vztahu Wettinů a františkánů observantů v 15. a 16. století, kdy mj. ukázal, že zeměpáni zasahovali do řeholního života již dávno před nástupem protestantské reformace — a že právě ve vztazích státu a církve je třeba spatřovat důležité kontinuity, ať už na rovině hospodářské, kulturní či osobní (zpovědníci saských vévodů). Zaměřil se i na vztahy mezi martiníánskou a observantskou větví františkánské řeholní rodiny.

Lenka Bobková a autor této zprávy (oba FF UK) se pokusili zasadit vztahy českých jagellonských panovníků k františkánské observanci do souvislostí církevní a klášterní politiky Vladislava i Ludvíka Jagellonského. Srovnali vztahy k františkánům a jiným řádům a zaměřili se především na konventy v Horní Lužici a Slezsku, kde vztahy mezi observanty a konventuály byly ovlivňované jinými souvislostmi než v Čechách a na Moravě. Alexander Sembdner (Fakultät für Geschichte, Kunst- und Orientwissenschaften der Universität Leipzig) se detailně zaměřil na observantský klášter v hornolužickém Kamenzi, podporovaný opět Jagellonci, ale i českými šlechtici (Ladislav ze Šternberka), a naopak s nevolí přijímaný tamními měšťany.

Stranou pozornosti nezůstaly ani ženské řády. Jarmila Hlaváčková (roz. Kašpárková, Historický ústav AV ČR, v. v. i.) výstižně představila základní — a opakující se — problémy, metody a cíle reforem u chebských klarisek od pozdního středověku do 18. století. Sabine Zinsmeyer (Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig) se zaměřila na kláštery klarisek, magdalenitek a benediktinek v Sasku, které se často sotva vypořádaly s reformními snahami a již byly vystaveny tlaku reformace. Stranou nezůstaly ani otázky teologické, jak ukázal — sám františkán — Johannes Karl

Schlageter OFM (františkánský klášter sv. Anny v Mnichově) na minuciézní studii díla františkána Augustina z Alveltda jakožto „odpůrce reformace a stoupence řádové reformy“. Felix Großklaß (Philosophische Fakultät der Universität Potsdam) se zaměřil na magdeburský výklad františkánské řehole Ondřeje Groneho a Jana Grevera, který se snažil v dobách rané reformace obhájit františkánské ideály.

Františkáni, jak známo, poměrně aktivně a záhy přejímali reformační myšlenky. Na prosopografických studiích to ukázali Hartmut Kühne (Berlín), v analýze osobnosti annaberského františkána Friedricha Myconia (mj. autora spisu o odpustkovém kazateli Janu Tetzselovi), a Holger Schmidt (Philosophische Fakultät der Universität Potsdam), sledující františkánské ego-dokumenty, jak je zachovaly propagandistické letáky rané německé reformace, kde františkáni obhajovali své věroučné postoje. Tematicky pak navázaly příspěvky věnované rušení františkánských klášterů, respektive jejich dalším osudům: Petr Hrachovec (Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.) představil svou důkladně pramenně podloženou sondu do zániku hornolužických františkánských klášterů, které vlastně z právního hlediska jako nadace duchovně zaměřené přetrvávaly dál i v luteránském prostředí. Klaus-Bernward Springer (Institut zur Erforschung der Geschichte des Dominikanerordens im deutschen Sprachraum, Dominikaner-Provinz Teutonia, Köln) se věnoval z širší perspektivy saským františkánům v době reformace, jejich odporu i případné náklonnosti vůči reformaci: ukázal, jak na tomto poli lze jen těžko zobecňovat jednotlivé případy. Tento tematický blok skvěle završila druhá slavnostní přednáška, tentokrát prof. Heinze-Dietera Heimanna (emeritní profesor Philosophische Fakultät der Universität Potsdam), jenž se zaměřil na obraz sv. Františka a františkánů v ilustrovaných tiscích a jednolistech v době těsně před protestantskou reformací a v jejím průběhu. S františkány byla spojena řada témat, jež protestanti zvláště kritizovali (stigmata, růžencová zbožnost).

Poslední blok se pak zabýval františkánskými řeholníky v dobách protireformace. Christian Loeffe (Fachstelle Franziskanische Forschung in Münster) vylíčil složité osudy saské františkánské provincie v první polovině 17. století, jež byla reformací silně redukována, ovšem zčásti se dokázala obrodit a dle možností fungovala dál. Marek Brčák (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) zase sledoval ustavení česko-moravské provincie kapucínů (1599–1673), zejména jejich strategie získávání příznivců a budování nových konventů, ale třeba i pečlivou organizací žebrevých okrsků. Jiří Mikulec (Historický ústav AV ČR, v. v. i.) přiblížil své hlavní badatelské téma, barokní náboženská bratrstva, ale i třetí řády ve vztazích k františkánské řeholní rodině. Ukazuje se, že františkáni i kapucíni byli velmi úspěšní v získávání podpory společnosti, čímž se takřka vyrovnali jezuitům. Mikulec ukázal, nakolik členství v bratrstvu či třetím řádu formovalo náboženský život laiků, ale i sociální aspekty fungování těchto sdružení (včetně marných snah o nastolení jakési společenské rovnosti v jejich rámci). Martin Musiał (Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego) analyzoval sebe prezentaci českých františkánů-reformátů v kronice Bernarda Sanniga (1678), kde hrálo roli jejich mučednictví i patriotismus, a nakonec Bernd Schmies (Fachstelle Franziskanische Forschung in Münster) sledoval nesnadné působení františkánů ve většinou protestantských oblastech středního Německa v 17. a 18. století.

Závěrečná díkuse ukázala perspektivy františkánského bádání. Je zřejmé, že cenný je pohled přesahující hranice geografické i chronologické, že je často velmi přínosné hledět na středověká témata očima badatele sledujícího raný novověk a opačně, ať už to jsou řádové reformy nebo vztah zeměpánů či měšťanů k řádům. I zaobírání se františkány ukazuje, že jejich dějiny jsou typicky cyklickým střídáním vzniku, rozkvětu a úpadku řeholních řádů, jak je již definoval David Knowles. Jasnou cézuru v působení františkánů i jejich poznání představuje 16. století. Zároveň právě sledování františkánů skvěle umožňuje propojovat přístupy církevních a zemských dějin (německé *Landesgeschichte*). Z výzkumů by se ovšem neměl vytrácet rozměr teologický, duchovní; určitě cenné jsou komparace jednotlivých řádů.

V Telči proběhlo 24.–26. září 2018 symposium pod názvem *Řád a město, řád a jeho mecenáši / Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter*, vlastně už čtvrté jednání v řadě setkání *Monastica Historia*, která střídavě probíhají v České republice a Rakousku. Hlavními pořadateli byl Historický ústav AV ČR, v. v. i. (Kateřina Bobková-Valentová), památkový ústav v Telči, Moravský zemský archiv a diecézní archiv v Sankt Pölten. Ve středobodu pozornosti nyní stanuli jezuité a další řády raně novověkého založení: zakládání jejich domů a různým motivacím s nimi spojeným se věnovala přehledově Ivana Čornejová (Historický ústav AV ČR v. v. i.). Rafał Witkowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) se věnoval vztahu kontemplativního kláštera a města. Helmut Halb (Österreichische Akademie der Wissenschaften) sledoval vztahy zakladatelů, řádu a města na příkladech vídeňských konventů 17. století.

Jiří Mihola (PedF Masarykovy univerzity) se zaměřil na působení paulánů v Praze a Vídni a šlechtickým rodům, jež je zejména podporovaly (Desfoursové, Collaltové), a to i v uměleckohistorických souvislostech. Na jeho referát navázala Petra Oulíková (Katolická teologická fakulta UK), jež rozebrala podporu, kterou jezuitům na Novém Městě pražském věnovala rodina Šternberků (zejména Benigna Ludmila, rozená Kavková z Řičan), ale i další mecenáši. Je zřejmé, že jednotlivé koleje měly různé okruhy dobrodinců, kteří měli různé možnosti, a jejich podpora se též odpovídajícím způsobem odrážela ve výzdobě řádových domů. Vzájemné vazby se přitom projevovaly nejen v rovině budování řádových kostelů a kolejí, ale třeba i v univerzitních tezích a historiografii. Anna Hamřlová, Ondřej Hnilica a Klára Zářecká (Národní památkový ústav / Univerzita Hradec Králové) analyzovali na základě často dosud neznámých pramenů (plány, korespondence, inventáře) architekturu a mobiliář (včetně liturgických předmětů) jednotlivých kostelů v Telči, opět jako odraz vizí jednotlivých donátorů. Zde do popředí vystupuje jako mecenáška především Františka Slavatová (rozená z Meggau), která si Telč zvolila jako své dlouhodobé vdovské sídlo. Ukazují se i potíže budování jezuitské koleje v poměrně nevelkém poddanském městě a systematická podpora vrchnosti. Jejímu duchovnímu rádcí P. J. Christelliovi a dílu Františce určenému se pak věnoval Jiří Havlík (Historický ústav AV ČR, v. v. i.). Christellius ji formoval jako prototyp zbožné, katolické vdovy, představil její každodennost i duchovní četbu. Večerní přednáškou zasvěcenou počátkům jezuitského řádového domu v Telči Josef Hrdlička (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) výborně zaklenul témata vztahu řádu, města a vrchnosti, včetně vlivu jezuitů na zbožnost šlechty a měšťanů, a to ve srovnání telčských reálií s jinými jezuitskými kolejemi a rezidencemi zemí Koruny české.

Podrobně se věnoval i vztahům mezi jednotlivými podporovateli jezuitů (dvůr, Slavotové, páni z Hradce apod.).

Stanislav Vohryzek (Národní památkový ústav) se věnoval vztahu klášterů premonstrátek v Nové Říši a magdalenitek v Dalešicích k jejich fundátorům, donátorům a měšťům, přičemž vykročil do období středověkého, kde často scházejí relevantní prameny. Daniel Frey a Herbert Krammer (Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Universität Wien) se zaměřili na ženské kláštery a jejich vztahové sítě (příklad cisterciacek u sv. Mikuláše ve Vídni a sv. Bernarda u Hornu), opět přitom rekonstruovali vazby ve středověkém období. Ukazuje se opět vazba klášterů na různé skupiny v rámci šlechty i jejich určitá regionální uzavřenost. Nepřekvapí, že do klášterů často vstupovaly dcery zakladatelských rodin. „Středověký blok“ pak uzavřel Zdeněk Vašek (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) syntetickým příspěvkem věnovaným zakládání šlechtických rodových klášterů s důrazem na jejich motivace a proměny majetkových poměrů. Jako nejsilnější se ukazovalo udržování paměti na zemřelé. Při výběru řehole hrály roli (stejně jako v raném novověku) i ekonomické možnosti jednotlivých rodin.

Další příspěvky se již zaměřovaly na období raně novověké. Karel Mareš (Gymnázium Louny) se zabýval vztahem augustiniánů ke šlechtickým mecenášům, zejména na příkladu konventu v Dolním Ročově (rodina Kolovratů) — projevoval se v péči o hrobku zakladatelů i o graduál, a to od pozdního středověku až do 18. století. Srovnal jej pak s podporou Zajíců z Valdeka věnovanou klášteru ve Svaté Dobrotivé. Olga Miriam Przybyłowicz (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk) podrobně rozebrala listiny polských králů vydané pro hnězdenské klarisky v 16.–18. století a uložené dnes v hnězdenském arcidiecézním archivu. Polští králové vystupovali jasně jako ochránci konventu, ale nepotvrzovali např. každou novou představenou, jak tomu bývalo v případě klášterů českých zemí. Jakub Zouhar (Univerzita Hradec Králové) ve své mikrosondě představil vztah dominikánského konventu u sv. Michala v Litoměřicích k měšťáckému a šlechtickému prostředí v době barokní. Oskar Ters (Barnabitenarchiv St. Michael, Wien) se zaměřil na řád barnabitů u sv. Michaela ve Vídni, komunitu do značné míry složenou z Italů a ovlivněnou italským prostředím.

Jiří Wolf (Muzeum města Duchcova) představil vztahy mezi městem Duchcov a oseekým klášterem, to, jak obnovený klášter začal systematicky ovládat prostor svého panství i jeho okolí. Maximilian Kuška (Archiwum i Biblioteka OO. Bonifratrów w Cieszynie) zase představil vztahy milosrdných bratří v Těšíně k místní komunitě na přelomu 17. a 18. století, Grzegorz Joachimiak (Uniwersytet Wrocławski) pak totéž na příkladu Prudniku v Horním Slezsku. Marek Brčák (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) načrtl pestrý obraz vztahů kapucínů a města (kazatelská činnost, poutní místa, bratrstva, péče o nemocné morem). Barnabás Székér (Zentralarchiv der Ungarischen Ordensprovinz des Piaristenordens, Budapest) pak představil podporovatele tří piaristických kolejí v Uhrách 18. století. J. Hrdlička podal srovnání obtížných počátků jezuitských kolejí v Českém Krumlově, Chomutově a Jindřichově Hradci před rokem 1618, Martin Čičo (Slovenská národná galéria, Bratislava) nastínil úlohu jezuitů v dvojjazyčné Banské Štiavnici v letech 1672–1773. Klára Zářecká (Univerzita Hradec Králové) se věnovala mecenášům Tovaryšstva Ježíšova v raně novověkém Hradci Králové. Kateřina Vališová (FF UK) pak představila různé

facety vztahů jezuitské koleje a města Jihlavy v 17. století, zejména složité budování koleje v dosud převážně nekatolickém městě, ale i osazenstvo jezuitského konviktu. Rita Szuly (Pázmány Péter Catholic University) sledovala jezuitská bratrstva v uherských městech. Michaela Ramešová a Štěpán Valecký (Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR) představili podoby a aktéry velkolepé barokní slavnosti sv. Markéty v Telči.

Srovnání obou konferencí ukazuje, že badatelé o řádech vrcholně a pozdně středověkých se orientují spíše na německé kolegy, naopak že zájem o kláštery doby pobělohorské je spjatý spíše se spoluprací s badateli rakouskými či maďarskými. Němečtí badatelé, zejména z historicky protestantských oblastí, jsou ve svých východiscích možná metodologicky sebejistější, na druhou stranu nahlíží řády často jako fenomén, který spěje k zániku — naopak v bádání českém a rakouském je poněkud patrný postoj snad mírně apologetický vůči církevním řádům, daný i nucenou přestávkou v jejich výzkumu způsobenou dobou komunistickou. Pozvolna se rozvíjejí kontakty s badateli polskými, stále spíše stranou zájmu zůstává doba 16. století (ovšem jen málo postihnutelná v pramenech). Program obou konferencí ukazuje zlom, který v českém historickém myšlení stále představuje Bílá hora — přitom srovnávání a sledování kontinuity doby předmoderní má i v tomto kontextu veliký smysl. Nesmírně cenné je pak srovnávání „vztahových dějin“ (řády — město, řády — zeměpán, zakládání apod.) mezi jednotlivými řády. Škoda, že obě konference, byť záměrně organizované v menších městech, přitáhly jen omezeně zájem širší veřejnosti.

Jan Zdichynec

